

AYETLER IŞIĞINDA İBADÂT-I MERSÛMEDE ŞEKİL VE MÂNÂ İLİŞKİSİ

Şemsettin IŞIK*

Özet

İtikat ve ibadat-ı mersume, bir takım ayetler ışığında ele alınmakta, şekil ve muhteva açısından genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Buna da kelime-i şahadet yoluyla yapılan sözleşmeden başlanılmakta ve bunun kâmil mânâda yansımalarının, kişinin dış dünyasına yaptığı katkılara değinilmektedir. İçi boşaltılıp şekle dönüştürülmemesi gerektiğine dikkat çekilmekte ve birer ritüel durumuna düşmesi durumunda beklenen faydadan hâli olacağına dair uyarılar yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İtikat, ibadat-ı mersume, Kelime-i şahadet, Namaz, Oruç, Hac, Zekât

THE RELATION BETWEEN FORM AND MEANING IN FIGURAL WORSHIPS ACCORDING TO THE VERSES OF QURAN

Abstract

Faith and figural worships are being handled in light of some verses and being done a general evaluation in aspect of figure and content about reflections in our times. It is being started to this from the contract of Shahadah and the effects of this contract on being a high quality human are being handled as a reflection of figural worships. It is being called attention to devoid of meaning of these figural worships and they should be transformed into original state. Otherwise, it is being advised that the expected benefits will not be obtained from these worships.

Key Words: Faith, Figural Worships, Word of Shahadah, Prayer, Fasting, Pilgrimage, Alms

*Dr., Ankara Gölbaşı Ş.S.K. Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni, (semsettinisik@gmail.com).

Giriş

İnsan, yapısı itibarıyla maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamaya muhtaç bir varlık olarak yaratılmıştır. Bu yönü onu, her iki alanda da tatmin olma yollarını aramaya sevk etmiştir. Bu bağlamda Yüce Allah, gaybî konuların başında gelen zâtı ve kudreti konusunda kulunun her hangi bir yanılgıya düşmemesi için kâinat kitabında yer alan kevnî ayetleri derin bir tefekkür eşliğinde okumaya¹ ve yapacağı değerlendirilmeyi akıl, bilgi ve muhakeme üçgeni içinde yapmaya davet etmektedir.² Hatta bu hususta kişinin sağlıklı bir sonuca ulaşabilmesi için şekillenmesinde rol oynayan kültürel mirası da gözden geçirmesi gerektiğini beyan etmektedir.³

Bu sayede, sahip olunan inanç ve tezahürü mahiyetindeki ibadetlerin niye ve niçin yapılmakta olduğu yeniden değerlendirilmiş olmakta ve anlamı buharlaşmış semboller hâline dönüşmekten korunmasına dair dikkatler çekilmektedir. Bundan dolayı yaygın şekliyle İslam'ın şartları olarak bilinen ve her birisi ayrı bir çalışma konusu oluşturabilecek kadar bir genişliğe sahip olan Kelime-i şahadet ve ibadat-ı mersumeyi, bir bütünlük teşkil etmesi ve zihinlerde daha rahat bir şekilde arzulan mânânın ma'kes bulması için birlikte ele alma yoluna gidilmiştir.

Şurası unutulmamalıdır ki iman, ne sadece bir duygu veya bir faaliyet ve ne de itirazsız bir şekilde her şeyi körü körüne kabul etme ameliyesidir. O, yalın anlamda bir bilgi olmadığı gibi aynı zamanda Yaratıcıyı kavrama ve Ondan gereği veçhile ittikaya yönelik bir muhakeme ve gönül işidir. Bunun hilafına olarak tetkik ve bilgiden uzak olan yönelişler, kabuk ve şekilde meydana gelen değişikliğin ötesine çok fazla nüfuz edemeyecektir.

Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim, akli muhatap alıp ilim ve düşünceye önem vermektedir. Getirdiği esasları da ilme ve aklî ilkelere havale etmektedir. Dolayısıyla onu, aklın ve ilmin prensiplerine göre anlamak gerekmektedir.⁴ Buna rağmen zaman zaman görülen manzara, akli ve muhakemeyi bırakıp körü körüne atalar kültürüne sarılma şeklinde tezahür etmiştir.⁵ Bu da imanın ve ibadetin yozlaşmasına, batıl ve hurafelerin nüfuz etmesine zemin hazırlamıştır.

Oysaki iman, çeşitli zorluklara karşı metanet göstermeyi⁶ ve takva merkezli bir davranış olarak dış âleme yansımayı gerektirmektedir.⁷ Bu durumda iman, kökü kalpte; uzantıları ile bütün vücudu saran bir ağaç gibi tezahür etmektedir. Kur'an-ı Kerim de

¹-Bkz. Bakara: 2/164; A. İmran: 3/190-192; Rad: 13/3; Ğaşiye: 88/17-20.

²-Bkz. Tâhâ: 20/128; Rad: 13/4; Ankebut: 29/43; A'raf: 7/179.

³-Bkz. Bakara: 2/170; Lokman: 31/21.

⁴-Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III*, Atay Yay., Ank., 1997, c. 1, s. 12.

⁵-Bkz. Bakara: 2/170; Lokman: 31/21.

⁶-Bkz. Ankebut: 29/2-3.

⁷-Bkz. Bakara: 2/82; Yûnus: 10/4; Hud: 11/23; Kehf: 18/107; Asr: 103/3.

bunu, “güzel bir söz kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzer”⁸ demek suretiyle Allah inancını tasvir etmektedir.⁹

Bu durumun muhalifi ise amelsiz bir inancın, köksüz bir ağaca benzemesidir. Bu bakımdan şüphe ve isyandan salim olmayan bir imanın, itibarı da ibadete yansması da pek makbul sayılmayacaktır.

İmamı Gazali'nin İhyâu Ulûmiddîn'den mülhem olarak, dinî hayat hakkında şöylece bir hülasada bulunma¹⁰ mümkün görünmektedir:

- a- Taklit basamağı
- b- Tahkik basamağı
- c- Tatbik (bilginin iman ile bütünleşip amele dönüşme) basamağı

Bu sınıflandırmaya göre, yakın çevresinden gördüğünü itirazsız ve tahkiksiz bir şekilde yapmaya başlayan kişi, dinî hayatın taklit basamağında; derin bir araştırmaya girişen tahkik basamağında; imanından ve amelinden engin bir derecede zevk almaya başlayan tatbik basamağında yer almaktadır.

Görülüyor ki, her ne kadar kalp ile tasdik ve dil ile ikrar, zahiren imanın rüknünün tamamlandığını gösteriyorsa da onun dışında koruyucu bir fanus durumunda olan amel, tahkikten uzaklaştığı zaman haricî sızıntılarla yüz yüze gelmiş olacaktır. Bu radde din ile kültürünün birbirine karıştırılması ve bundan da yaşanıldığı gibi inanılan bir hayat anlayışının doğması mümkün hâle gelecektir.

Oysaki kişi, peşinen her şeyin başı olan kelime-i şahadetini söylemekle neyi inkâr edip, neyi ikrar ve taahhüt ettiğini tam olarak idrak etme durumundadır. Zira iman, sadece inandım demekle ve bir takım şeyleri kabul etmekle kemal bulmamaktadır. Ondaki sebat, marifet ile kavrayış; iman ile amel olarak hayata yansmasıyla tezahür etmektedir.¹¹

Kur'an-ı Kerim'de iman edip, salih amel işleyenler¹² şeklinde bu hususa işaret eden ayetler yer almaktadır. Bunların hemen hemen hepsinde, iman ile amel ayrı ayrı zikredilmiş ve iman edip salih amel işleyenlerin, zulüm ve haksızlığa uğratılmayacağı

⁸-İbrahim: 14/24.

⁹-Bkz. et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, (Tah: Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Diraseti'l-Arabiyyeh ve'l-İslamiyyeh, Kahire, 2001, c. 13, s. 634; ez-Zemahşerî, Mahmud b. Omer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavamidi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, (Tah. ve Ta'lik: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvid), Mektebetü'l-Abikân, Riyad, 1997, c. 3, s. 377-378; er-Razî, Fahrudin, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefatihü'l-Gayb)*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyyeh, Tahran, 1978, c. 19, s. 118.

¹⁰-Bkz. Gazali, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâuUlûmiddîn*, (Ter: Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, 1974, c. 1, s. 237-238; 314-317.

¹¹-Bkz. Mülk: 67/2; Ankebut: 29/2-3.

¹²-Bkz. Bakara: 2/277; Yûnus: 10/9; Ankebut: 29/7; Fâtır: 35/7; Şûrâ: 42/22.

beyan edilmek suretiyle¹³ imanın, amelinden önce gelen ve ilâhî ikâbtan kurtaran bir ön şart olduğuna açıklık getirilmiştir.

Bu durumu Ebu Hanife şöyle izah etmektedir: Amel imandan, iman da amelden başka şeylerdir. Bazen müminden, amel kalkar; fakat amel kalktığında iman da yok olur demek caiz değildir. Mesela hayızlı iken bir kadından namazın hükmü kalkar. Fakat böyle kimseden iman da kalkar diyemeyiz. Bu durumdaki birisine “orucu tutma, kaza et” denildiği halde; imanı bırak kaza et denilmez. Çünkü imanı bırakmak küfürdür. Yine fakirin zekâtı yok denildiği halde, imanı yok denilmez. O halde iman ve amel ayrı şeylerdir.¹⁴

Buradan inanç sisteminin, kapsamlı ve yaygın bir yaşama biçimine dönüşmekte olduğu ve kişinin bütün faaliyetlerini kendi içinde anlamlı ve tutarlı bir hâle getirmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira insanda iman, ne kadar kuvvetli ve ne kadar canlı ise, hareketleri de o derece tutarlı ve manidar olacaktır. Muhtemelen bu özelliğe sahip kişiler, kıldıkları namaz, edâ ettikleri hac ve tuttıkları oruçtan aldıkları manevî arınma ve güç ile İndüs nehrinden Atlantik okyanusuna kadar milyonlarca kişiyi ibadetin anlam dünyasında yeniden şekillenmeleri konusunda örnek teşkil edecektir.

Böylece dünya ve ahiret dengesine önem veren bu dinin mensupları, karşılaştıkları hukukî, siyasî, iktisadî ve bunun gibi birçok meselenin çözümünü yine kendi değerleri içinde aramak suretiyle farklı medeniyetlerin olumsuzluklarından da hâli kalacaktır.

A. İtikatta Şekil ve Mana İlişkisi

İnanç noktasında beşeriyet tarihi masaya yatırılıp akıl, mantık ve nakil (nas) bağlamında değerlendirmeye alındığında, geçmişte cereyan eden birçok hadisenin farklı zaman ve zeminlerde farklı biçimlerde tekrar ettiği görülecektir.

Oysaki varlıklar âlemini okuyabilme durumunda olan insan,¹⁵ bazen içinde yer aldığı toplumun akıntısına kapılıp, kendisine kimlik ve kişilik kazandıran kutsal değerlerini devreden bir miras gibi sorgulamadan alabilmektedir.¹⁶ Bu da onun itikadî yapısında, ciddi anlamda kaymalara yol açmaktadır. Hâlbuki azamî derecede hassas olunması gereken bir hususta böylesine bir teslimiyetin makul ve mazur sayılması mümkün değildir.

Kaldı ki, elest (ezel) meclisinden sonra,¹⁷ ikinci bir kez dünyada da Allah ile ubudiyet (kulluk) sözleşmesi imzalanılmakta ve Onun dışındaki bütün varlıkların ilahlık vasfına haiz olmadığını ikrar eden bir yaşayış tarzına adım atılmış olunmaktadır.

¹³-Bkz. Tâhâ: 20/112.

¹⁴-Kurt, Hasan, “Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi”, Gümüşhane İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012/2, c.1, sayı: 2, s. 6.

¹⁵-Bkz. Bakara: 2/164; A. Imran: 3/190-192; Fussilet: 41/53.

¹⁶-Bkz. Bakara: 2/170; Maide: 5/104; A'raf: 7/28; Yûnus: 10/78; Hud: 11/62; Enbiya: 21/53; Lokman: 31/21.

¹⁷-Bkz. A'raf: 7/172-173; Işık, Şemsettin, *İlk Ahit (Elestü bi Rabbiküm Kalû Belâ)*, Pınar Yay., İst., 2003, s. 155-168.

Bundan dolayı bu ameliyenin tam bir şuur hâlinde yapılması icap etmektedir. Aksi hâlde yeterli bilgi ve idrakten uzak olan bir rubûbiyet ikrarına, “şirk gibi sözleşmeyi bozan”¹⁸ ve zulüm içeren¹⁹ sızıntıların karışması muhtemeldir.

Hâlbuki gerçek bir iman, kelime-i şahadet veya kelime-i tevhit ile başlamakta ve kişinin, inanç dünyasının teşekkül ettiği iki temel prensibi kapsamaktadır. Bunların ilkinde yaratıcı ve onunla ilgili durumlara; diğerinde de Peygamber (sav) ve onun dindeki fonksiyonunu tanımlayıcı hususlara yer verilmektedir. Birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili olan bu cümlelerde, adeta İslam özetlenmiş bulunmaktadır. Zira “eşhedü enlâ ilâhe illallah” cümlesinde yer alan şahadet, “eşhedü enne Muhammeden abdühü veresûlüh” cümlesi ile “lâ ilâhe illallah” da “Muhammedü’r-Resûlullah” kısmıyla tamamlanmaktadır.

Böyle olmasına rağmen kelime-i tevhit ve kelime-i şahadet cümleleri, söylenildiği şekliyle müstakil birer cümle olarak Kur’an-ı Kerim’de yer almamaktadır. Ancak bu cümlelerde yer alan ilkelerden birincisi, 2’si “lâ ilâhe illallah”; 30’u “lâ ilâhe illâ hû”; 3’ü “lâ ilâhe illâ ene”; birisi de “lâ ilâhe illâ ente” şeklinde olmak üzere 36 ayette yer almaktadır.²⁰ İkinci ilke olan “Muhammedü’r-Resûlullah” ise, birisi kelime-i tevhitte olduğu şekliyle;²¹ bir diğeri Ahmed ismine resul vasfı nispet edilerek,²² 2’si de Muhammed ve resul kelimelerinin oluşturduğu farklı cümleler hâlinde yer almaktadır.²³

Bundan dolayı kelime-i şahadette veya kelime-i tevhitteki “lâ ilâhe illallah” ibaresi, fitratın derinliklerinde saklı duran özün bir açılımı olup, geniş bir anlam alanına sahip bulunmaktadır. Binaenaleyh kişi “lâ ilâhe illallah” veya “eşhedü enlâ ilâhe illallah” demekle şunları ikrar etmiş olmaktadır: Kendisine güvenilen ve sığınılan, sevilen ve tapılan, her şeye malik olan ve itaat edilen, yüceltilen ve bağlanılan sadece Allah’tır. Allah’tan başka büyük ve hâkim yoktur. İbadet ve kulluk da Ona layıktır.²⁴

Bir başka ifade ile Allah’tan başka tanrı olmadığını, Hz. Muhammed’in onun kulu ve resulü olduğunu, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini, ahiret gününü ve her şeyin Onun takdiri ve yaratması ile vücut bulduğunu kalben tasdik ve dil ile ikrar etmektir. Hâliyle bunun içinde Allah’ın kâinatın yaratıcısı, idare edicisi, kanun koyucusu olduğunu kabul etme zımnen yer almaktadır. Dolayısıyla bu da tam anlamıyla kişinin Allah’a yöneldiğinin itirafı olmaktadır. Bundan dolayı kelime-i şahadeti bilerek ve gereğine inanarak söyleyen bir kimsenin hayatında, öncesi ile sonrası arasında çok ciddi farkların bulunması kaçınılmazdır. Çünkü söz konusu cümle yoluyla kişi ile yaratıcı arasında bir ubudiyet sözleşmesi yapılmaktadır. Bu sözleşme muhteva itibariyle

¹⁸-Bkz. Nisa: 4/48, 116.

¹⁹-Bkz. Lokman: 31/13.

²⁰-Bkz. Abdülbâkî, Muhammed Fuad, ilah maddesi, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li Elfazı’l-Kur’ani’l-Kerim*, el-Mektebetü’l-İslamiyyeh, İstanbul, 1983, s. 38-39.

²¹-Bkz. Feth: 48/29.

²²-Bkz. Saf: 61/6.

²³-Bkz. A. Imran: 3/144; Ahzab: 33/40.

²⁴-Bkz. Havva, Said, *İslam*, (Ter: Sait Şimşek), İkbâl Basım Yay., Ank., (Tarihsiz), c. 1, s. 29.

duygu ve düşünceden başlayıp, pratik hayatta vuku bulan her şeye uzanmaktadır. Bu bakımdan her hangi bir ayet veya bir sûre okuma yerine, imana giriş şifresi mesabesinde olan kelime-i şahadet veya kelime-i tevhit söylenilerek İslam'a girilmektedir.

Dil ile söylenip kalp ile tasdik edilen bu sözleşme, insan hayatı üzerinde köklü değişiklikler meydana getirebilecek büyük bir potansiyele sahiptir. Bunlardan bir kaçını şöylece özetlemek mümkündür:

a- “Lâ ilâhe illallah” kelimesinin içeriğine tam mânâsı ile inanan kişi, her şeyin yaratıcısı, düzenleyicisi, sevk edicisi ve sahibi olarak Allah'ı kabul eder. Düşünce ve davranışta tarafsızdır. Geniş görüşlü, hür ve Allah'ın yaratmış olduğu âlemler kadar ufku geniştir.

b- İnsanın kendisine saygı duymasını ve onurunu korumasını sağlar. Allah'tan başka hiç kimsenin ihtiyaçlarını karşılayamayacağını, zarar ve yarar veremeyeceğini, hayat verip alamayacağını, otorite ve yetkiye sahip olamayacağını bilir, korkusuz ve bağımsız hâle gelir.

c- İnsanda alçak gönüllü olma duygusunu geliştirir. Kibir, gurur ve gösterişten uzaklaştırır.

d- Faziletli ve dürüst olmasını sağlar. İç temizlik ve dürüstlük kazanmasında rol oynar. Bu sayede dürüstlük ve adaletten ayrılmama duygusu gelişip sorumluluğunun idraki içinde olur.

e- Ümitsizlik ve üzüntüye düşmekten korunur. Olağanüstü bir teselli bularak, olumsuzluklara karşı dirençli olmasını sağlar.

f- Azim, sabır ve güven duygusu verir. İlahi emirleri yerine getirme noktasında desteklediği duygusunun kazanılmasını sağlar.

g- Cesaret duygusu verir. Ölüm ve emniyetin Allah'tan olduğunu bilip, başka şeylerden korunmayı sağlar.

h- Huzur ve mutluluk duygusu verir. Zihni sıkıntılar ve onun ürünü olan haset, kin, hırs ve ihtiras gibi şeylerden korunmayı sağlar.

ı- İtaat ve ibadet duygusu kazandırır. Allah'ın açık ve gizli her şeyi bildiğini bilerek, her türlü olumsuzluklardan kaçınıp itaatin gereğinin yerine getirilmesi hissini sağlar.²⁵ Elbette bunun arka planında, Allah'ın şahdamarından daha yakın olduğunun bilinmesi²⁶ ve kişi ile kalbi arasında cereyan eden gizli ve aşikâr her şeyin bilinmesi yatmaktadır.²⁷

²⁵-Mevdudi, Ebu'l-Â'lâ, *İslama İlk Adım*, (Ter: Serdar Güzey), İnkılap Yay., İst., (Tarihsiz), s. 85-89; Kutub, Seyyid, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, (Ter: Salih Uçan ve Ark.), Dünya Yay., İst., 1991, c. 8, s. 566-567.

²⁶-Bkz. Kâf: 50/16.

²⁷-Bkz. Enfal: 8/24; Teğabun: 64/14; A. Imran: 3/167; Maide: 5/61.

Aynı şekilde bu sözleşmenin ikinci kısmını oluşturan “Muhammedu’r-Resûlullah” ifadesi de Hâtemü’l-Enbiyâ’nın tebliğ, teybin ve tatbik yönü itibariyle hayatı anlamlandırmada “üsve-i hasene”²⁸ olduğunu beyan etmektedir.

Bu kadar engin bir mânâyâ sahip olan kelime-i tevhit ve kelime-i şahadet, yapısında ve muhtevasında her hangi bir daralmaya maruz kalmadığı halde farklı dönemlerde yüzlerce defa söylemesine rağmen, arzulanılan tezahürler kişinin maddî ve maneî dünyasında vücut bulmamış ise, bunun sebebinin gittikçe artan dünyevileşmede ve tam bir idrak ile can u gönülden ikrardan hâli olmada aramak gerekir.

Nitekim çoğu kez anlam ve muhtevaya dikkat edilmeden söylenen sözler, adeta havada uçan seslere dönüşmekte ve mânâyâ delalet etmeyen kelimeler olup, kulağa çarparak geri dönen gürültü hâlini almaktadır. Hâlbuki mânâlar, insan hayatını anlamlandırır diye vardır. Durum böyle olunca da söylenen sözlerin, insan hayatında bir anlamı olmaktadır.²⁹ Eğer kişi tam mânâsıyla Allah’ı “Rab” kabul ederse, bütün çirkin ve günah olan şeylerden uzaklaşıp, kendinden hoşnut olunan bir kimse haline gelecektir. Böylece kendine has bir şahsiyet kazanıp, kula kul olma gibi küçüklükten ve arzuların esiri olmaktan da kurtulmuş olacaktır.

Allah korkusundan habersiz olma hâli ise, Onun azametini kalpten silme ve ulvî değerlere önem atfetmeme demektir. Hâlbuki ne asilerin isyan ve azgınlığı Onun mülkünden bir şeyler eksiltmekte, ne de itaatkârların itaat ve ibadetleri ona bir şeyler eklemektedir.

Yaratıcının kulluk namına bir şeyler beklemesi, ihtiyaç duyduğundan dolayı olmayıp,³⁰ bizzat insanın mutluluk ve huzurunun artması içindir.³¹ Bu da Allah’ı zikrederek kalplerde sükûnet ve ünsiyetin meydana gelmesiyle mümkün olabilmektedir.³² Bu bakımdan kulluk, Allah’a olan ihtiyaç ve Ondan bir an bile ayrı kalınamayacağının bir ifadesi olup, gerek hayati düzenleme bakımından ve gerekse toplumsal ilişkilerin dayandığı kurallar bakımından İslam’ı bir hayat biçimi olarak kabul etme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kişi, arzularıyla baş başa bırakılmış değildir. Her an sürekli uyanıklık gerektiren bir yükümlüğü söz konusudur. Bunların da başında kişinin Rabbine, şahsına, ailesine ve bütün insanlara karşı olan görevleri gelmektedir. Bütün bu sorumlulukları yerine getirirken, gaflete düşmeme ve şehvî lezzetlere esir olmama tavsiye edilmektedir.

B. İbadât-ı Mersûmede Şekil ve Mânâ İlişkisi

İbadet, insanın şuurlu bir şekilde gizli ve açık olarak bütün varlığı ile Allah’a yapmış olduğu tâat ve Onun rızasını kazanma çabasıdır. İçinde itaat ve samimiyyetin yer almadığı davranışlar, kâmil mânâda ibadet sayılmaktan uzaklaşmaktadır. Çünkü

²⁸-Bkz. Ahzab: 33/21.

²⁹-Bkz. Özcan, Ruhi, *Vahiy Kültürü*, Ravza Yay., İst., 1991, s. 51.

³⁰-Bkz. Hac: 22/64; Ankebut: 29/6; Hadid: 57/24.

³¹-Bkz. Rad: 13/28.

³²-Bkz. et-Taberî, *el-Câmiu’l-Beyan*, c. 13, s. 518.

ibadetin teorik yönü, kelime-i şahadet; pratik yönü de İslam'ın diğer (beş) temel esası oluşturmaktadır. Burada yer alan şahadet kelimesi, ibadetin özünü oluşturmaktadır. Zira Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Onun kulu ve resûlü olduğuna kesin bir şekilde inanmayanın, İslam nokta-i nazarından itikat ve ibadeti bir öneme haiz değildir. Nitekim kelime-i şahadetin muhtevasında zımnen namaz, zikir, dua, kıraat, tenzih, senâ, zekât, oruç ve hac gibi dinin pratik yönü de yer almaktadır. Bunların her birisi, diğer esasların gerçekleştirilmesine hizmet edip, mükemmel bir yapının teşekkül etmesine destek sağlamaktadır.

İbadetler, ferdin ıslah çizgisinde kalmasına katkısı nispetinde anlam ve önem taşımaktadır. Zira onlar, özü itibarıyla birer iş ve birer dini hakikattir. Bundan dolayı her bir görev, Allah'ın rızasına uygun bir şekilde yapılmayı gerektirmektedir. Ayrıca dünyevî ve uhrevî maslahatlar gereği gerekli itinanın hasredilmesi de iktiza etmektedir.

Üstelik ibadetten mahrum kalmada veya ihmal etmede huzursuzluk baş göstermektedir. Hâlbuki bunlar, başlı başına birer gaye değildir. Sadece Allah'ı ve ihsanını yeniden hatırlamaya bir vasıta durumundadır. Bundan dolayı namaz, oruç, hac ve zekât şartlarına haiz olan kişiler tarafından yapılması istenilen ibadetler arasında yer almaktadır.

Aslında her çeşit taabbüdî yöneliş, bir nevi ubudiyet izharıdır. Böylece kişi, bir şeye yönelip yönelmeme konusunda bir irade beyanında bulunmaktadır. İnanmayı tercih etmekle müspet, inanmamakla da menfi bir tercihte bulunmaktadır. Müspet hürriyet, mevcudiyet sahasında (varoluşsal alanda) insanın gerçek hürriyetini kazanmasına sebep olurken, menfi hürriyet de onu hürriyetsizliği ihtiyar etmeye sevk etmektedir. Şöyle ki: İnsan varoluşsal sahada ilahî veya beşerî değerler sistemi içinde yaşamak zorundadır. Eğer İslamiyet gibi insanüstü değerler sistemine yönelir ve onu seçip yaşar ise, o zaman Allah'tan başka hiç bir şeye boyun eğmeyecektir.³³ Bunun aksi bir tercihte bulunursa, belki de birçok şeyin karşısında kulluğunu beyan etmeye mahkûm olacaktır.

Eğer ibadetler nesnel olarak değerlendirilirse, özellikle zamana ve mekâna bağlı (namaz, oruç, zekât ve hac gibi) olan kısmında fert ve toplumu birbirine kaynaştırmadaki rolleri daha açıkça görülecektir.

Söz gelişi beş vakit namazın yan yana durularak aynı imam arkasında saf bağlanıp edâ edilmesi ve Cuma namazlarında bu kapsamın daha da genişletilmesi; dünyanın kuzey ve güney yarı kürelerinde yaşayanlar tarafından kamerî takvim esasına göre her otuz üç yılda bir kez yılın her gününde oruç tutmanın gerçekleşmesi; dünyanın her yerinden yol bulabilen farklı dil ve ırklardaki insanların, aynı duygu içinde dikişsiz beyaz elbiseler ile beynelmilel bir İslam konferansı sayılan hac görevini ifâ etmek için Kâbe'ye ve ilgili mekânlara koşması ve yine zengin sayılan kişilerin zekâtlarını fakirlere vermesi; İslam'ın kardeşlik ve sosyal adalet yönüne canlı bir örnek teşkil

³³-Bkz. Bayraktar, Mehmet, *İslamda İbadet Fenomolojisi*, Akçağ Yay., Ank., 1987, s. 12.

etmektedir. Aynı zamanda ibadetlerdeki mükellefiyet yönünün de nimet-külfet dengesine göre bir teklif içerdiği gözler önüne serilmektedir.

İbadat-ı mersume, bir bütünü meydana getiren bir unsurdur. Diğer parçalarını görmezlikten gelip şekil bazında icra etmek, işin kabuk kısmı ile iktifa edip,³⁴ beklenen haz ve erdemden mahrum kalmak demektir.

Eğer ibadetler sadece sembolik birer tapınmadan ibaret bir dizi hareket olsaydı, uğruna bunca peygamberin gayret sarf etmesine ve bu yolda her türlü sıkıntıya katlanmasına gerek kalmayacaktı. Durum bu kadar ciddi olmasına rağmen, namaz kılan kişi, “hayâsızlık ve kötülükten”³⁵ geri durma konusunda kendini frenleyemiyorsa, burada öz kaybolmuş demektir.

Bundan dolayı Peygamber (sav), şu şekilde bir uyarıda bulunmuştur: “*İçinizde öyle zümreler türeyecektir ki, onların namazlarının yanında kendi namazlarınızı, onların oruçlarının yanında kendi oruçlarınızı, onların iyi işleri yanında kendi salih amellerinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur’an da okuyacaklar. Fakat Kur’an, onların boğazlarından aşağıya inmeyecektir. Onlar, okun avından (delip) çıktığı gibi dinden çıkacaklardır.*”³⁶

Bu haberde belirtilen korkunç duruma düşmemek için inanç ve ibadeti taklit basamağından tahkike, daha sonrada şuurlu bir şekilde tatbika dönüştürmek gerekmektedir.

Aksi hâlde hem manevî hayatın, hem de amelin mayasını oluşturduğu İslam’ın doğuş yıllarındaki canlılık ve dinamizminden mahrum kalınmış olacaktır.³⁷

³⁴-Mevdudi, Ebu’l-Â’lâ, *İslami Kavramlar*, (Ter: Süleyman Akyüz), Pınar Yay., İst., 1991, s. 31.

³⁵-Bkz. Ankebut: 29 /45.

³⁶-İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünenü ibni Mâce*, (Mevsûatü’s-Sünneh - el-Kütübü’s-Sittetü ve Şuruhuha), Dâru’s-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992, c. 1, s. 60; el-Buhârî, Ebu Abdullah b. İsmail, *Sahihu’l-Buhârî* (Mevsûatü’s-Sünneh - el-Kütübü’s-Sittetü ve Şuruhuha), Dâru’s-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992, c. 6, s. 115; el-Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim* (Mevsûatü’s-Sünneh - el-Kütübü’s-Sittetü ve Şuruhuha), Dâru’s-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992, c. 1, s. 743-744; İbn Hanbel, Ahmed Muhammed, *Müsnedü Ahmedi’bni Hanbel* (Mevsûatü’s-Sünneh - el-Kütübü’s-Sittetü ve Şuruhuha-), Dâru’s-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992, c. 3, s. 33.

³⁷-Bkz. Garaudy, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, (Ter: Cemal Aydın), Pınar Yay., Ank., 1996, s. 26, 54.

1. Namazda Şekil ve Mânâ İlişkisi

Namaz, günde beş vakit³⁸ her türlü makam ve mevki farklılığından uzaklaşarak kişinin Allah'ın huzuruna çıkıp arındığı³⁹ ve Ondan başka hiç bir varlık karşısında eğilmeyen başını sadece onun huzurunda eğip, karşısında el pençe divan durarak kulluğunu deruhte ettiği bir ameliyedir.⁴⁰

Bu esnada yerine getirilen rükünler, rast gele seçilen birer hareket olmayıp, her birisinde melekût âleminden kesitler yansıtmaktadır.⁴¹ Bu nedenle tevhit akidesinin hemen akabinde gelen ikinci bir emir olup, İslam'ın beş temel esasından birisi⁴² ve dinin direği sayılmıştır.⁴³ Bu yüzden “namazı ikame edin”⁴⁴ ve ondan gafil olanlardan olmayın uyarısı,⁴⁵ öncelik kesp etmiştir. Çünkü bu, “ezan” adı verilen diriliş çağrısı ile başlayan ve kıyam, kıraat, rükû, sücûd, tesbihatlar gibi maddî ve manevî unsurlardan teşekkül eden bir ibadetler manzumesidir. Bu durum, iftitah tekbirinden başlayıp, namazın hatimesi olan selama kadar sürüp gitmektedir. Bundan dolayı namaz için yapılan bütün hazırlıklar, tevhit inancının ikamesine yöneliktir. Kıraat, tefekkür, tesbih, tahmid, tehlil ve tenzih gibi unsurlar da birer tevhidî fiil olarak icra edilmektedir.

Böyle bir ruhla kılınan namaz, ruhu yükselterek fenalıklardan arınmaya vesile olacak⁴⁶ ve toplumda kardeşliği esas alan bir kaynaşma tesis edecektir.⁴⁷ Bu da ancak yeniden yapılanma çağrısı olan ezanın davetine icabet edip, ticaret ve alış-veriş gibi bütün engelleri aşarak toplanma;⁴⁸ “parlama, patlama, kızartma” gibi anlam taşıyan salah⁴⁹ kelimesindeki mânâ gereğince, nefsanî ve şeytanî arzuları namazın ateşinde dağlama ve “savaş yeri ve savaş alanı” gibi anlamlara gelen mihraba⁵⁰ geçen imamın arkasında büyük bir disiplin içinde saf saf durup, Allah'ın huzuruna çıkmaya devam etmek suretiyle vücut bulacaktır. Bunu günde beş vakit yapan bir kişi, maddî ve manevî kirlerden arınıp,⁵¹ bütün korkularını korkutmaya ve onlardan kurtulmaya ulaşmış olacaktır. Bu yüzden namazdaki her bir rükün (hareket), tevhide muarız ve muhalif olan anlayışa karşı bir çeşit parlama ve başkaldırış ifadesi olmaktadır.

³⁸-Bkz. Nisa: 4/103.

³⁹-Bkz. Ankebut: 29 /45.

⁴⁰-Bkz. Cin: 72/18; Fetih: 48/29.

⁴¹-Bu husus, bir rivayette şöyle yer almaktadır: “Tevhitten sonra, namazdan daha sevimli bir ibadeti Allah kullarına farz kılmamıştır. Eğer namazdan daha sevimli bir ibadet olsaydı, elbette melekler onunla ibadet ederdi. Hâlbuki meleklerin kimisi rükûda, kimisi secdede, kimisi kıyamda, kimisi de ka'dededir.” Bkz. el-Gazali, *İhyâu Ulûmiddîn*, c. 1, s. 400.

⁴²-Bkz. *Sahihu'l-Buhârî*, c. 1, s. 8; *Sahihu Müslim*, c. 1, s. 45.

⁴³-Bkz. es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-Haseneh fî mâ İştehere ale'l-Elsineh*, (Tah: Muhammed Osman el-Haşet), Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 2002, s. 232; el-Gazali, *ihyâu Ulûmiddîn*, c. 1, s. 399.

⁴⁴-Bkz. Bakara: 2/43, 83; Nisa: 4/103; Maide: 5/6; Enam: 6/72, 162; İbrahim: 14/33; Rum: 30/31.

⁴⁵-Bkz. Mâûn: 107/4-5.

⁴⁶-Bkz. Ankebut: 29/45.

⁴⁷-Bkz. Hucurat: 49/10.

⁴⁸-Bkz. Nur: 24/37; Münafikûn: 63/9.

⁴⁹-el-İsfehânî, Râğîb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rifeh, Beyrut, 1998, s. 287.

⁵⁰-Bkz. el-İsfehânî, *el-Müfredât*, s. 119.

⁵¹-Bkz. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1989, c. 8, s. 212.

Bu hususu Muhammed Hamidullah şöyle ifade etmektedir: Müminin Allah'ın huzurunda ellerini kaldırıp, "Allahü Ekber" (Allah en büyüktür) diyerek kıyamda (ayakta) namaza başlamaktadır. O, bu sözle Allah'tan başka her şeyi reddetmekte ve tek olan Rabbin iradesine boyun eğdiğini ifade etmektedir. Akabinde hamd u senâda bulunmakta ve acziyetini hissederek Allah'ın huzurunda saygıyla başını eğip, "Ulu Allah'ım! Seni noksanlıklardan tenzih ederim" demektir. Daha sonra doğrulup, kendisine hidayet bahşettiği için Allah'a şükretmektedir. O an derin bir tefekkür ile Allah'ın azameti karşısında kendinden geçerek secdeye kapanmakta ve tam bir tevazu içinde başını yere koyup "Yüce Allah'ım seni noksanlıklardan tenzih ederim" demektir. O, bu hareketleri bedenini ruhaniyete alıştırmak ve maddî dünyadan alınıp semavî atmosfere, yani Allah'ın huzuruna çıkmaya layık hâle gelebilmek için tekrar tekrar yapmaktadır. Bu noktaya eriştiğinde de Allah ile aynen miraç'ta Peygamber (sav)'in arasında geçtiği söylenen "tahiyyatı" (selamlaşmayı) tekrar etmektedir. Bu da müminin, maddî vasıta kullanmaksızın Rabbine doğru ruhî seyahati olmaktadır.⁵²

Böylece namaz, İslam'ın dünya görüşünün bir ifadesi olduğu kadar, dünyanın nasıl tanzim edileceğinin de bir göstergesi olmaktadır.⁵³ Zira o, insana başından sonuna kadar Allah'ı ve ahiret gününü hatırlatan gaybî imanın pratik halidir.⁵⁴ Ayrıca namaz ile hedeflenen şey, akıl ve dinin reddettiği bütün hareketlerden uzak kalmaktır. Fakat istenildiği gibi yapılmadığında, aslî fonksiyonundan uzaklaşmış bir dizi hareketler durumuna düşülmesi de mümkündür.⁵⁵

Esas yapısı itibariyle insanın rabbini anması⁵⁶ ve kötülüklerden uzaklaşmasına yönelik olan namaz ibadeti,⁵⁷ bilgi ve şuurdan uzaklaştırılarak çeşitli hareketler hâline getirildiğinde, ruhu alınmış bir ceset gibi bütün fonksiyonunu kaybetmiş olacaktır. Bu da imanın, söze; ibadetlerin de şekil ve törenlere dönüşmeye başladığının açıkça ilanı olacaktır.

Hâlbuki İslam, emrettiği bütün ibadetler yoluyla ahlaki yüceltip; ruhu, mânevî kirlilerden arındırmayı hedeflemektedir. Böylece gönül âleminde temizlik fikri canlanıp, karşılıklı ilişkiler en üst seviyeye çıkarılmaktadır. Bu da ihtirasın yerine birlik duygularını yerleştirdiği için imam-cemaat, fert-cemiyet gibi birbirini tamamlayan unsurların kaynaşmasına zemin hazırlamaktadır. Bunda da kulun Allah'a yaklaştığı ve aracısız bir şekilde doğrudan isteklerini sunabildiği namazın çok büyük rolü bulunmaktadır.

⁵²-Hamidullah, Muhammed, *İslama Giriş*, (Ter: Cemal Aydın), T.D.V Yay., Ank., 1996, s. 87-88.

⁵³-Begoviç, Ali İzzet, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, (Ter: Salih Şaban), Nehir Yay., İst., 1987, s. 293.

⁵⁴-Havva, *İslam*, c. 1, s. 107.

⁵⁵-Bkz. Özcan, *Vahiy Kültürü*, s. 20-25; Cebeci, Lütfullah, *Kurân'da Takva*, Seha Neşriyat, İst., 1985, s. 116.

⁵⁶-Bkz. Taha: 20/14.

⁵⁷-Bkz. Ankebut: 29/45.

2. Oruçta Şekil ve Mânâ İlişkisi

Oruç, haramlardan kaçınmanın yanında, “belirlenen süre içinde”⁵⁸ helâl dairesine giren bazı nimetlerden de uzak durmayı gerektiren bir ibadettir. Bu sayede insan, çeşitli tahrik ve arzulara karşı kendisini tutmakta⁵⁹ ve adeta yeniden inşa olmaktadır.

Gerçek anlamda oruç, imsak vaktinde yapılan niyetle birlikte irade ve kudret alanına giren hâl ve hareketlere yön vermenin de ötesinde, yetkimiz dışında kalan bazı organların işleyiş biçimlerine bile etki yapmaktadır. Sözcüleri her zaman sindirim salgısı üretip mideye gönderen karaciğer ve pankreas gibi organlar, öğle yemeği vaktinde bu görevlerini oruç süresince askıya almış bulunmaktadır. Bunu tıp otoriteleri böyle beyan etmektedir. Hâlbuki perhiz de bir tür aç kalma olmasına rağmen, bu durum onda söz konusu olmamaktadır. Bunun da sebebini yine uzmanlar, perhizi her an bozmanın mümkün olabileceğine bağlamaktadır. Yani niyetsiz bir açlık ya da perhiz yapma, söz konusu organları görevde tutmaya yetmemektedir.⁶⁰

İşte buradan da anlaşılıyor ki, oruç aslı hüviyetine kavuşturulduğunda, değil haramlara uzanma, bazı helallerden bile geçici bir süre uzak durma dirayeti kazandırmaktadır. Bu durum, kişinin kötü duygu ve arzuların arınmasını sağlayacak bir iradenin kendisinde mevcut olduğunu yaparak ve yaşayarak öğrenmesine vesile olan bir tezkiye okulu olmaktadır. Bunun yanında orucun psikolojik ve sosyolojik boyutunu da dikkatlerden uzak tutmamak gerekir. Aksi hâlde geriye sadece biyolojik boyutu kalacak ve kendisinden beklenen değişikliğin hâsıl olmadığı bir tür açlığa karşı koyma egzersizi hâline dönüşmüş olacaktır.

Esas itibariyle oruç, bütün sosyal tabakalaşma engellerinin aşıldığı, her yaş ve seviyedeki mükellefin icrasında eşitlendiği ve içinde gösterişe yer vermenin çok zor olduğu bir ibadet olarak tebarüz etmektedir.

3. Zekâtta Şekil ve Mânâ İlişkisi

Zekât, sosyal bir sistem olarak zengin malına fakirin hakkının konulması ve gelir dağılımı açısından farklılık gösteren kişiler arasında İslam kardeşliğine dayalı bir güvence sisteminin tesis edilmesidir. Bu da “zekâtı veren ve ecrini Allah’tan bekleyenler”⁶¹ sayesinde, dayanışma ve arınma olarak gerçekleşmektedir.

Malî ibadetlerin en büyüğü olan zekât,⁶² ahlaki boyutu itibariyle zenginlerin ruhlarını cimrilik ve bencillik kirinden temizleyip onları hayra yöneltmektedir.⁶³ Gerçek

⁵⁸-Bkz. Bakara: 2/187.

⁵⁹-Bkz. ez-Zemahşerî, *Keşşâf*, c. 1, s. 388.

⁶⁰-Bkz. Nurbaki, Hâluk, *Kur’an-ı Kerimden Ayetler ve İlmî Gerçekler*, Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1983, c. 2, s. 34-38; Havva, *İslam*, c. 1, s. 163-167.

⁶¹-Bkz. Bakara: 2/277, 110; Tevbe: 9/71; Nur: 24/56.

⁶²-er-Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 3, s. 44.

⁶³-Özek, Ali ve Ark., *İbadet ve Müessesese Olarak Zekat*, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yay., İst., 1984, s. 28; ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l-Bâliğa*, (Ter: Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 1994, 1/10; er-Razî, *Mefatihü'l-Gayb*, c. 3, s. 45.

yapısı itibariyle böyle olmasına rağmen, onu bir ibadet olmaktan çıkarıp, üzerinde edebiyat yapılan bir kavram hâline dönüştürmesi hâlinde, zenginlerin mala düşkünlüğü ve fakirlerin de varlıklı kimselere küskünlüğüne neden olacaktır. Zamanla bu durum, zenginlerin kazandıkları mallarda kimsenin hakkı bulunmadığını ve her şeyi “akıllarını kullanmaları sayesinde elde ettiklerini”⁶⁴ iddia etmeye kadar götürecektir.

Aslında zenginlerin fakirlere sıkıntılarının gidermek için verdikleri zekât, bir insanlık vergisidir.⁶⁵ Bu vergi sayesinde zengine malı ve canının emniyette olduğu, fakire de adeta bir sosyal sigorta kapsamına alındığı hissi verilmektedir. Böylece zenginden fakire doğru bir sevgi, fakirden zengine doğru da bir saygı akışı sağlanmış olmaktadır. Bu da şuurlu bir şekilde ibadetlerin yapılması ile dünyevî ve uhrevî birçok menfaatin gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Hacda Şekil ve Mânâ İlişkisi

Hac, gücü yetenlerden⁶⁶ ve belirli şartları taşıyanlardan deruhte etmeleri istenen⁶⁷ hem mâlî, hem de bedenî bir ibadettir. Aynı zamanda dünyanın farklı bölgelerinden farklı dil ve ırklara mensup kişilerin, vahiy kültürü etrafında birleşerek her türlü beşerî protokolden sıyrılıp, ümmet-i Muhammed’i meydana getiren basit birer parça olduklarını itiraf etme ameliyesidir.

Hac ibadeti, şêair (semboller)den müteşekkildir.⁶⁸ Bunların arka planına dikkatlice bakıldığında, her birisinin engin mânâlar içerdiği görülmektedir. Bunun aksi bir durumda ise, basit ve sembollere boğulan bir ritüel olarak tezahür edecektir.

Bu hususu, daha net bir şekilde görmek için hacdan önce ve sonra hacıların davranışları incelendiğinde, her birisinde farklı tezahürleri görmek mümkün olacaktır. Nitekim hacı adayı olarak gidip, hacı olan ve döndüğünde de hacı olarak kalanlarda durum bir başka; haccı belirli hareketlerden ibaret gibi sanıp, ilgili mekânlarda adeta turistik bir gezi yapıyormuşçasına dolaşanlarda daha başka yansıyacaktır. Hâliyle ikinci durumda olanlara, ne Kâbe, ne Arafat, ne Safa ne Merve ve ne de haccın diğer “menasiki,⁶⁹ iç ve dış dünyalarında beklenen olumlu dönüşümü tam olarak sağlayamayacaktır.

Oysaki hac, gayesizliğin karşıtıdır. O, gönül âleminde yer alan kötü arzuların denetlenerek lanetli gidişatına karşı kıyama kalkma ve şaşkınlıkların karmakarışık ağından kurtulma demektir. Yine o, Allah’a doğru uzanan bir hicret yolculuğu ve Ona açılan berrak bir ufuktur.⁷⁰

⁶⁴-Bkz. Zümer: 39/49; Kasas: 28/78.

⁶⁵-Draz, Muhammed Abdullah, *Nazarâtün fi'l-İslam*, (Tah: Muhammed Müveffik Ebu'l-Leys), Mektebetü'l-Hedy, Haleb, 1972, s. 58.

⁶⁶-Bkz. A. Imran: 3/97; Bakara: 2/196; Hac: 22/27.

⁶⁷-Bkz. ez-Zühaylî, Vehbe, *el-fikhu'l-İslamiyyu ve Edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1989, c. 3, s. 19-37.

⁶⁸-Bkz. Bakara: 2/158; A. Imran: 3/97; Maide: 5/2.

⁶⁹-Bkz. Bakara: 2/200.

⁷⁰-Bkz. Şeriati, Ali, *Hacc*, (Ter: Fatih Selim), Bir Yay., İst., 1990, s. 16.

Sonuç

İslam'ın şartları olarak da bilinen ibadat-ı mersûmeye dair hususlar sadece dinî motiflerden, zikirlerden, şeklî tören ve duâlardan veya ahlakî eğitim ya da yol göstermelerden ibaret değildir. Özellikle ibadat-ı mersûmenin başında yer alan kelime-i şahadet, basit bir sembol, kuru bir söz ve yalnızca dil ile söylenip biten bir işlem değildir. Yine o, çeşitli törenlerde adet olarak söylenen veya çeşni katması için yer verilip tekrarlanan bir cümleden de ibaret değildir. Dolayısıyla bu ilahî manzume, yalnız bir sözden ibaret olmadığı gibi beraberinde zikredilen namaz, oruç, zekât ve hac gibi belirli bir edâ ve ifâ biçimine sahip olan ibadetler de mânâdan azade kılınan birer ritüel değildir.

Eğer ibadat-ı mersume, bilgi ve şuurdan yoksun kılınıp içi boşaltılan bir gelenekler manzumesi hâline getirilecek olursa, sadece dokunabildiği yerleri fil zanneden körlerin ortaya koyduğu farklı tasvirlerle benzer bir durum almaktan uzak kalmayacaktır. O zaman bir dinin ana rükünlerini oluşturan parçalar, hızla içi boşaltılmaya yüz tutmuş olacaktır.

Hâlbuki ibadetlerin anlam alanlarının daraltılması ve gösterişe yönelik olması, ilahî irade tarafından şiddetle yasaklanmış; tam aksine onlar yoluyla nefislerin, duyguların, kalplerin, düşüncelerin ve hâsılı bütün bir sosyal yapının kardeşlik anlayışı üzerinde şekillendirilmesi ve canlı tutulması istenilmiştir.

Netice itibariyle diyebiliriz ki, ibadat-ı mersûmenin ne olduğunu, onda neyin sabit, neyin değişken olduğunu ve işleyiş biçiminin nasıl olması gerektiğini layık-ı veçhile bilip, şekil ve mânâ ilişkisini kopartmadan öylece hayata geçirmek icap etmektedir.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuad, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazı'l-Kur'ani'l-Kerim*, el-Mektebetü'l-İslamiyyeh, İstanbul, 1983.

Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III*, Atay Yay., Ank., 1997.

Bayraktar, Mehmet, *İslamda İbadet Fenomolojisi*, Akçağ Yay., Ank., 1987.

Begoviç, Ali İzzet, *Doğu ve Batı Arasında İslam*, (Ter: Salih Şaban), Nehir Yay., İst., 1987.

el-Buhârî, Ebu Abdillah b. İsmail, *Sahihu'l-Buhârî (Mevsûatü's-Sünneh- el-Kütübü's-Sittetü ve Şuruhuha)*, Dâru's-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yay., Ankara, 1989.

Cebeci, Lütfullah, *Kurân'da Takva*, Seha Neşriyat, İst., 1985.

ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l-Bâliğa*, (Ter: Mehmet Erdoğan), İz Yay., İstanbul, 1994.

Draz, Muhammed Abdullah, *Nazarâtün fi'l-İslam*, (Tah: Muhammed Müveffik Ebu'l-Leys), Mektebetü'l-Hedy, Haleb, 1972.

Garaudy, Roger, *İslam ve İnsanlığın Geleceği*, (Ter: Cemal Aydın), Pınar Yay., Ank., 1996.

Gazali, Ebu Hamid Muhammed, *İhyâu Ulûmiddîn*, (Ter: Ahmed Serdaroğlu), Bedir Yay., İstanbul, 1974.

Hamidullah, Muhammed, *İslama Giriş*, (Ter: Cemal Aydın), T.D.V Yay., Ank., 1996.

Havva, Said, *İslam*, (Ter: Sait Şimşek), İkbâl Basım Yay., Ank., (Tarihsiz).

Işık, Şemsettin, *İlk Ahit (Elestü bi Rabbiküm Kalû Belâ)*, Pınar Yay., İst., 2003.

İbn Hanbel, Ahmed Muhammed, *Müsned (Mevsûatü's-Sünneh- el-Kütübü's-Sittetü ve Şuruhuha)*, Dâru's-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbni Mâce, (Mevsûatü's-Sünneh- el-Kütübü's-Sittetü ve Şuruhuha)*, Dâru's-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992.

el-İsfehânî, Râğıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rifeh, Beyrut, 1998.

Kurt, Hasan, "Taklidi İmanın Tahkiki İmana Dönüşmesi", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012.

Kutub, Seyyid, *Fi Zılâli'l-Kur'an*, (Ter: Salih Uçan ve Ark.), Dünya Yay., İst., 1991.

Mevdudi, Ebu'l-Â'lâ, *İslama İlk Adım*, (Ter: Serdar Güzey), İnkılap Yay., İst., (Tarihsiz).

-----, *İslami Kavramlar*, (Ter: Süleyman Akyüz), Pınar Yay., İst., 1991.

el-Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim (Mevsûatü's-Sünneh- el-Kütübü's-Sittetü ve Şuruhuha)*, Dâru's-Sahnûn ve Çağrı Yay., İst., 1992.

Nurbaki, Hâluk, *Kur'an-ı Kerimden Ayetler ve İlmî Gerçekler*, Diyanet Vakfı Yay., Ank., 1983.

Özcan, Ruhi, *Vahiy Kültürü*, Ravza Yay., İst., 1991.

Özek, Ali ve Ark., *İbadet ve Müessese Olarak Zekat*, İslamî İlimler Araştırma Vakfı Yay., İst., 1984.

er-Razî, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefatihü'l-Gayb)*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyyeh, Tahran, 1978.

es-Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-Haseneh fi mâ İştêhere ale'l-Elsineh*, (Tah: Muhammed Osman el-Haşet), Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

Şeriati, Ali, *Hacc*, (Ter: Fatih Selim), Bir Yay., İst., 1990.

et-Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Camiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, (Tah: Dr. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî), Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Diraseti'l-Arabiyyehve'l-İslamiyyeh, Kahire, 2001.

ez-Zemahşerî, Mahmud b. Omer, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil*, (Tah. Ta'lık: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvıd), Mektebetu'l-Abîkân, Rıyad, 1997.

ez-Zühaylî, Vehbe, *el-fikhu'l-İslamiyyu ve Edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1989.